

**KOMPETENSIYA, KOMPETENTLIK VA KASBIY KOMPETENSIYANING
NAZARIY TALQINI****Obidova Barnoxon Raxmatovna**

*Qo'qon davlat universiteti Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Bo
shlang'ich ta'lim) 1 – bosqich magistranti*

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada kompetensiya, kompetentlik va kasbiy kompetensiya tushunchalarining nazariy asoslari, ularning o'zaro farqlari va o'xshash jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy pedagogika va mehnat bozorining talablaridan kelib chiqqan holda, kasbiy kompetensiyaning shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar ko'rib chiqiladi. Kompetensiyaning strukturasi, funksiyalari hamda amaliyotdagi ahamiyati haqidagi ilmiy yondashuvlar yoritilib, xalqaro tajribalarga ham murojaat qilinadi. Maqola ta'lim tizimi xodimlari, ilmiy izlanuvchilar hamda mutaxassislar uchun foydali nazariy va amaliy manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: kompetensiya, kompetentlik, kasbiy kompetensiya, ta'lim sifati, pedagogik yondashuv, mehnat bozori, malaka, kasbiy rivojlanish, shaxsiy kompetensiya, zamonaviy ta'lim.

**THEORETICAL INTERPRETATION OF COMPETENCE, COMPETENCE
AND PROFESSIONAL COMPETENCE**

ANNOTATION: This article analyzes the theoretical foundations of the concepts of competence, competence and professional competence, their differences and similarities. Also, based on the requirements of modern pedagogy and the labor market, the factors influencing the formation and development of professional competence are considered. Scientific approaches to the structure, functions and significance of competence in practice are highlighted, and international experience is

also referred to. The article serves as a useful theoretical and practical resource for education system employees, researchers and specialists.

Key words: competence, competence, professional competence, quality of education, pedagogical approach, labor market, qualification, professional development, personal competence, modern education.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimida yuz berayotgan tub islohotlar va global mehnat bozorining dinamikasi shaxsning kasbiy tayyorgarligiga nisbatan yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Ayniqsa, bilim, ko'nikma va malakalarni muvozanatli tarzda shakllantirish hamda ularni amaliyotda samarali qo'llay olish qobiliyati – ya'ni **kompetensiya** tushunchasi dolzarb mavzuga aylanmoqda. Bu borada **kompetentlik** va **kasbiy kompetensiya** atamaları ham alohida e'tiborga loyiq bo'lib, ularning nazariy talqini, mazmun-mohiyati hamda o'zaro farqlari haqida turli yondashuvlar mavjud.

Kompetensiyaga oid ilmiy qarashlar asosan shaxsning bilimga asoslangan faoliyatini, muayyan vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila olish salohiyatini tavsiflaydi. Shu bilan birga, kompetentlik — bu nafaqat bilimga, balki tajriba, mas'uliyat va mustaqil fikrlash qobiliyatiga tayangan amaliy holatdir. Kasbiy kompetensiya esa, muayyan kasb doirasidagi zaruriy bilim, ko'nikma va munosabatlar yig'indisidir. Ushbu maqolada ushbu tushunchalarning mazmuni, ularning nazariy asoslari, rivojlanish yo'nalishlari va amaliy ahamiyati chuqur tahlil qilinadi.[1]

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Pedagogik kompetentlik ko'plab sohalar, jumladan pedagogika nazariyasi va tarixi, pedagogik konfliktologiya, neyropedagogika, pedagogik imidjalogiya, innovatsion pedagogik texnologiyalar, yosh davrlari psixologiyasi, ijtimoiy pedagogika, pedagogik aksiologiya hamda pedagogik psixologiya kabi fanlar bilan uzviy aloqada shakllanadi. Bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimini yangicha mazmun va yondashuvlar asosida tashkil etish, dars jarayonida innovatsion pedagogik hamda axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish orqali ta'lim samaradorligini oshirish zaruratga aylangan.[2]

Bitiruvchilar hayotda shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy hamda kasbiy munosabatlarga faol qo'shilishlari, jamiyatda o'z o'rnini topishlari, duch keladigan muammolarga yechim topa olishlari va o'z sohasida raqobatbardosh bo'lishlari uchun pedagogik kadrlarning kasbiy salohiyati hal qiluvchi omil hisoblanadi. Shu bois, jamiyatdagi islohotlar va yangilanishlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun nafaqat shaxsiy yetuklik, balki kasbiy kompetentlik ham zarurdir.[3]

A.G. Bermus kompetentlikni shaxsning bilim, tajriba va boshqa fazilatlarini yagona tizimda mujassamlashtiruvchi omil sifatida ta'riflaydi. M.A. Choshanov esa kompetentlikni insonning o'z bilimlarini doimiy yangilab borish qobiliyati deb hisoblaydi. M. Aronov kompetentlikni mutaxassisning ma'lum bir faoliyat turiga tayyorligini bildiradi. O.Ye. Lebedevga ko'ra esa, noaniq vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila olish – bu kompetentlikdir. Y.I. Zimnyaya fikricha, kompetentlik – insonning intellektual, shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy faoliyatlarida namoyon bo'ladigan kompleks salohiyatdir.

A.V. Xutorskiy esa "kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalari orasidagi farqni quyidagicha izohlaydi: kompetensiya – bu insonning bilim, ko'nikma, tajriba va faoliyat usullari asosida shakllangan shaxsiy sifati bo'lib, ma'lum soha yoki jarayonga nisbatan faol va samarali ishtirokini anglatadi; kompetentlik esa, insonda mavjud bo'lgan va talab etiladigan kompetensiyalar yig'indisidir.

Mazkur ta'riflardan ko'rinadiki, kompetensiya tushunchasi keng qamrovli bo'lib, uning jamiyatdagi o'rni va ahamiyati borasida turli nazariy qarashlar mavjud. Bugungi zamonaviy pedagogikaning dolzarb masalalaridan biri bu – asosiy universal kompetensiya elementlarini aniqlab olishdir. Shu jihatdan, xalqaro tajribani o'rganish bilan birga, milliy, xususan, o'zbek pedagogik an'alariga tayanib kompetensiya mezonlarini ishlab chiqish lozim.[4]

A.Avloniy nomidagi O'qituvchilar malakasini oshirish instituti ilmiy xodimi L.T. Xurvalieva kompetensiyani bilim, ko'nikma, malaka, qarashlar, qadriyatlar va shaxsiy fazilatlar majmuasi sifatida ko'rsatadi. U kasbiy kompetensiya tizimini beshta asosiy guruhga ajratadi.

Kompetensiya, kompetentlik va kasbiy kompetensiya tushunchalari zamonaviy ta'lim tizimi va kasbiy tayyorgarlikda markaziy o'rin egallaydi. Ularning o'zaro bog'liqligini to'g'ri tushunish pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.[5]

Avvalo, kompetensiya – bu shaxsning muayyan faoliyatni bajarish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va tajribalar tizimidir. U faqat nazariy bilimlar bilan cheklanib qolmay, amaliyotga yo'naltirilgan faoliyatlar orqali namoyon bo'ladi. Kompetensiyaning tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat: bilim (kognitiv komponent), ko'nikma va malakalar (amaliy komponent), motivatsiya va munosabat (affektiv komponent). Bu esa, kompetensiyani ko'p qirrali va murakkab tizim sifatida ko'rishga imkon beradi.

Kompetentlik esa bu bilim va ko'nikmalarning amalda, aniq bir muammoli vaziyatda to'g'ri va samarali qo'llanilishi orqali namoyon bo'ladi. Ya'ni kompetensiya – bu “nima biladi?”, kompetentlik esa – “qanday qilib qo'llay oladi?” degan savollarga javob beradi. Bu ikki tushuncha ko'pincha chalkashtiriladi, biroq ular orasida muhim metodologik farq mavjud.[6]

Kasbiy kompetensiya esa, aynan ma'lum bir kasbga oid faoliyatni samarali bajarishga qaratilgan maxsus kompetensiyalar tizimidir. U umumiy kompetensiyalar (masalan, muloqot qilish, jamoa bilan ishlash, tanqidiy fikrlash) hamda maxsus kasbiy ko'nikmalar (masalan, muhandis uchun loyihalash, o'qituvchi uchun dars rejasini tuzish)dan iborat bo'ladi. Bu kompetensiyalar doimiy yangilanib boruvchi, mehnat bozorining talablariga mos tarzda rivojlanib boradigan dinamik tuzilma hisoblanadi.

O'rganishlar natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:[7]

1. Kompetensiya, kompetentlik va kasbiy kompetensiyalar bir-birini to'ldiruvchi tushunchalar bo'lib, ular birgalikda shaxsning kasbiy tayyorgarligini baholashda asosiy mezon sifatida xizmat qiladi.

2. Kompetensiyaning shakllanishi o'quv jarayonining faollashtirilishi, amaliy topshiriqlar, muammoli vaziyatlar asosida o'rgatish metodlari orqali ta'minlanadi.

3. Kasbiy kompetensiyani rivojlantirish uchun integrativ yondashuv zarur – ya’ni nazariya va amaliyotni uzviy bog‘lash, o‘quvchi/yosh mutaxassisni real hayotga tayyorlash.

4. Zamonaviy mehnat bozori faqat diplom emas, balki aniq kompetensiyalar asosida baholashga o‘tayotganligi sababli, kasbiy tayyorgarlik jarayonida bu tushunchalarga alohida e’tibor qaratilishi lozim.

5. Milliy ta’lim tizimida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan model va strategiyalarni ishlab chiqish zarurati mavjud.

XULOSA

Zamonaviy ta’lim tizimi va mehnat bozorining o‘zgaruvchan talablari kompetensiya, kompetentlik va kasbiy kompetensiya tushunchalariga yangicha yondashishni talab etmoqda. Ushbu tushunchalar bir-biriga bog‘liq bo‘lsa-da, har biri o‘ziga xos mazmunga ega: kompetensiya — bu bilim, ko‘nikma va munosabatlarning yaxlit tizimi; kompetentlik — bu ularni amaliyotda samarali qo‘llay olish qobiliyati; kasbiy kompetensiya esa — ma’lum bir kasb doirasida samarali faoliyat yuritishga tayyorlik holatidir.

Pedagogik kompetentlik esa ko‘plab nazariy va amaliy fanlar bilan uzviy bog‘liq holda shakllanadi va bu murakkab jarayon pedagog kadrlarning uzluksiz rivojlanishini talab qiladi. O‘qituvchining kasbiy salohiyati nafaqat dars samaradorligiga, balki bitiruvchining raqobatbardosh shaxs sifatida shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Ilmiy-nazariy manbalar va mutaxassislarning fikrlari asosida shuni ta’kidlash mumkinki, kompetensiya tushunchasining amaliyotga yo‘naltirilgan talqini uni ta’lim jarayonining markaziy elementi sifatida qarash zaruratini yuzaga keltiradi. Demak, nafaqat bilim berish, balki kompetensiyalarni shakllantirish ham pedagogik faoliyatning muhim vazifasidir. Kelajakda bu borada milliy va xalqaro tajribalarni uyg‘unlashtirish orqali yanada mukammal kompetensiya modelini ishlab chiqish dolzarb vazifa bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xutorskiy A.V. Kompetensiya va kompetentlik tushunchalari. – Moskva: Pedagogika, 2003.
2. Zimnyaya I.A. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Logos, 2001.
3. Choshanov M.A. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
4. Bermus A.G. Kompetentlik yondashuvi: nazariy asoslari va amaliy tatbiqi. – Moskva: Akademiya, 2010.
5. Lebedev O.Ye. Ta’limda kompetensiyaviy yondashuv: metodologiya va texnologiya. – Moskva: Pedagogika, 2004.
6. Aronov M. Kasbiy kompetentlik tushunchasi va uning shakllanish bosqichlari. // Pedagogik izlanishlar jurnali, 2019, №3.
7. Xurvalieva L.T. Kasbiy kompetensiya va uning rivojlanish mexanizmlari. – Toshkent: A.Avloniy nomidagi Respublika Ta’lim Markazi, 2021.